

8. Pliushch M. Ya. Zaimennyk / A. P. Hryshchenko, L. I. Matsko, M. Ya. Pliushch [ta in.] // Suchasna ukrainska literaturna mova . – K. : Vyshcha shkola, 1993. – S. 292–300.
9. Seliverstova O. N. Mestoimeniya v yazyke i rechi / O. N. Seliverstova. – M. : Nauka, 1988. – 151 s.
10. Selivanova O. O. Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky : (analychnyi ohliad) / O. O. Selivanova – K. : Vydavnytstvo Ukrainського fitosotsiologichnoho tsentru, 1999. – 148 s.
11. Taran V. V. Uzahalnenist ta zbirnist yak tekstovi katehorii u suchasni rosiiskii movi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.02 «Rosiiska mova» / V. V. Taran. – Donetsk, 1998. – 19 s.

Matviichuk T., Zhitar I.

INDICATIVE NOUNS IN THE FUNCTION OF THE CORRELATES OF ANAPHORIC CONSTRUCTIONS

The role of pointing pronouns in the implementation of the textual connectivity category is discussed in the article. There is a way of making anaphoric connections and actually demonstrating them. The conditions for the index pronouns to function in the text as autonomous and non-autonomous forms are outlined. Antecedents of substantive pointing pronouns are distinguished: units of unpredictable nature, units of predicative status, and polypredicative structures. The stylistic loading of pointing pronouns is analyzed in parallel with the implementation of the function of text connectivity implementers.

Keywords: pointing pronouns, substantive demonstratives, connectivity category, anaphor, antecedents, pronoun correlate.

УДК 81:39:130.2 (092) І.Франко

Мозер М. Є.

КОГНІТИВНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТИ РОМАНУ ІВАНА ФРАНКА «ОСНОВИ СУСПІЛЬНОСТІ»

У статті досліджено когнітивну та комунікативну природу літературного дискурсу на матеріалі роману Івана Франка «Основи суспільності». Засобами художньо-образного мислення і слова дуже вдало Франком розкрито справжнє обличчя польського панства в цій повісті. Автор виступив проти тотального порушення прав українців в умовах імперської дійсності. У структуруванні літературного дискурсу задіяні елементи герменевтичного трикутника (автор – текст – читач) із застосуванням концептів, які чинять сильний вплив на свідомість читача.

Ключові слова: дискурс, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, концепт, сила слова.

Основою будь-якого дискурсу найперше є когнітивний та комунікативний аспекти. Лінгвістичні проблеми організації дійового функціонування дискурсу висувуються на перший план, оскільки природна мова є і формою вираження думок, і найважливішим засобом змістової організації спілкування, вираження знань і досвіду. Мова є центром усієї когнітивної діяльності людини, яка відкриває доступ до світу іншої людини / народу, до структур її (його) свідомості. У сучасній лінгвістиці вивчення мови вважається довершеним лише за умови повного опису її функціонування у процесі комунікації.

Когнітивна наука вивчає ментальні процеси людини. Об'єктом когнітивної бази виступає когніція (англ. cognition – 1) «знання, пізнання»; 2) «пізнавальна здатність») – сукупність психічних структур і процесів, що охоплює всю людську пізнавальну діяльність [5].

Когнітивно-комунікативна парадигма вивчення різних аспектів мовних та мовленнєвих одиниць базується на здобутках європейських та американських лінгвістів у сфері когнітології та комунікації, наприклад, таких як Дж. Брунер, Д. Лакофф, Н. Хомський та ін. Розроблене підґрунтя теорії значення, образності, референції та номінації можна знайти в працях таких учених, як Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, М.П. Кочерган, О.С. Кубрякова, Р. Якобсон та ін. Основою лінгвістичних досліджень у межах когнітивно-комунікативної парадигми є дискурс, який розглядається не лише як текст, а й як комунікативна дія. У комунікації поєднано вербальне і невербальне, а також психологічні,

соціальні, культурні та інші компоненти. Ми скористаємося когнітивно-комунікативним аналізом для дослідження інформаційних потоків, які відображають різні мовні картини світу. У площині когнітивно-комунікативної парадигми ми проведемо концептуальний аналіз тексту роману Івана Франка «Основи суспільності».

Об'єктом дослідження нашої наукової розвідки постає літературний дискурс Івана Франка, а предметом – когнітивний та комунікативний аспекти роману «Основи суспільності».

Методологічний досвід літературного дискурс-аналізу є досить продуктивним і для художнього твору, і для осмислення специфіки перебігу соціально-історичного процесу в національній культурі.

Насамперед звернемо увагу на майстерне відтворення Франком безпосереднього спілкування людей у романі «Основи суспільності». Воно завжди неповторне, оскільки у ньому беруть участь особистості з різним внутрішнім світом, звичками, характерами тощо. Процес інтеракції відбувається у конкретній ситуації, обговорювана учасниками тематика стосується проблеми – злочину в Кукізові 1889 р. Роман створений на підставі документальних фактів, оскільки Франко, як співробітник львівської газети «Kurjer Lwowski», був присутнім на процесі судового слідства.

Для аналізу взаємодії у соціальному світі героїв роману за визначеннями Ф.С. Бацевича виділимо елементарні компоненти і засоби комунікації [1, 52-54]. Комунікація – це міжособистісне спілкування із застосуванням засобів мовного коду, яке відбувається не лише за певними законами, але й має чітку структурну організацію. Таке системне утворення складається із відповідних компонентів (засобів) та зв'язків між ними (тобто структури) [1, 51]. До елементарних компонентів комунікації належать: адресант, адресат, повідомлення, канал комунікації, інформаційний шум, фільтри, зворотний зв'язок, контекст і ситуація. Ключовою одиницею тут виступає слово. Таким чином комунікація вирішує завдання розв'язання зв'язку між мовою і мисленням та питання отримання, зберігання, обробки й застосування знань шляхом спілкування.

Для дослідження когнітивного аспекту роману зосередимося на визначенні ключового поняття когнітивної лінгвістики – концепту. У галузі когнітивної лінгвістики поняття «концепт» детерміновано багатоманітністю визначень та припущень багатьма науковцями: К.Ю. Голобородьком, Н.В. Слухай, О.С. Снитко, Т.А. ван Дейк та ін. За К.Ю. Голобородьком, концепт – це лінгвоментальна категорія, що узагальнює знання і досвід людини, відображає потенційні ресурси свідомості та репрезентує концептуальну картину світу мовної особистості [3, 28].

Центром усієї когнітивної діяльності людини є мова, що репрезентує її когнітивні процеси та здібності. З допомогою когнітивної лінгвістики вивчають співвідношення когнітивних і мовних структур, і досліджуєть когніцію в її мовному відображенні. Це є дослідження мови у її зв'язку з мисленням і мозком. На прикладі розглядуваного Іваном Франком у романі «Основи суспільності» Кукізовського злочину, було показано вчинок людей породжений усім тогочасним соціальним ладом. Героїня – Марія Стшелецька, поміщиця села Кукізова, разом зі своїм сином Олександром, намагалися вбити і пограбувати багатого й жадібного ксьондза Яна Тхуржницького задля врятування свого напівзруйнованого маєтку. Все буржуазно-шляхетське суспільство, суд і преса стали на їхній захист, тому що Стшелецькі належали до старовинного шляхетського роду. Щоб змалювати стан суспільства, Франко яскраво висвітлює каверзність ситуації – незважаючи на безперечні докази вини Стшелецьких, виявлені на слідстві, суд визнав їх невинними.

Ми провели аналіз тексту роману і побачили, що для переконання свідомості читача, підсилення впливу поданого матеріалу, автор використовує яскраві образи, естетичні переконання, оцінні контексти. І дійшли висновку, що успіх літературного дискурсу полягає в грамотному застосуванні експліцитних текстових категорій, а саме лексем-ярликів.

Іваном Франком у романі вживано певний ряд лексем-ярликів. Ми їх вказуємо (див. таб. 1) із відповідними ступенями частоти, які визначені в частотному словникові Соломії Бук [2].

Таблиця 1

Лема	Частота вживання
знати	317
могти	253
сказати	210
рука	191
мати	188
говорити	180
бачити	154
почати	132
Бог	125
голова	124
слово	121
час	120
хотіти	118
душа	109
думати	105
промовити	100
добре	97
люди	97
боятися	85
голос	85
гроші	83
дати	80
мусити	79
робити	77
думка	67
правда	66
життя	46
любити	43
смерть	24
шляхта	24
гріх	23
прокляття	10
суд	10
доля	9
хліб	9
арешт	8
покарати	6
встид	5
повага	3

Тепер проведемо концептуальний аналіз тексту, вивчаючи й досліджуючи концепти, культурно-ментальні мовні утворення, які структурують семантичний простір літературного дискурсу роману «Основи суспільності». Теоретичними одиницями нашого дослідження виступатимуть концепти: ЗНАТИ, БОГ, СЛОВО, ДУША, ЛЮДИ, ГРОШІ, ЛЮБИТИ, ГРІХ, СУД. Як показав частотний аналіз лексики твору, в цих лексем досить високий ступінь

частоти. Ми вибудуємо для кожного з цих концептів структуру з трьох важливих складових: понятійне відображення його дефініції; образне відображення когнітивної метафори мовної свідомості; етимологічні та асоціативні характеристики

Концепт ЗНАТИ для людства споконвіку символізує великий скарб – означає володіти інформацією, розумінням, відчуттям / передчуттям. Етимологія відкриває такі сенси: знайомитися, довідуватися, дізнаватися, пізнавати. У романі: «<...> обходитися з ними, з графською кров'ю, як з щенятами та сміттям і *знати*, що й на будуще жде їх життя щенят та роль сміття в суспільності»; «Сльози бризками бризкають з її очей, але вона зціплює зуби і не дає по собі *пізнати* тої пекельної муки <...>»; «*Признати* треба, що велика в тім була заслуга графині» [8, 144-342]. Пізнане стає власністю людини – її багатством. І чим важливіше знання, тим вище його цінність. Отже, для Стшелецьких вияв інформації про їх вчинок було карою втрати всього.

Концепт БОГ – це базова одиниця людського досвіду в його ідеальному уявленні, вербалізована за допомогою слова і має важливі функції. За етимологією: наділяючий, пан, владика. Концепт соціальний, його асоціативне поле обумовлює його прагматику. Для суспільства Галичини – це основний осередок культури та найвища сила. Бог в архетипових народних уявленнях, представлених у жанрі усної народної творчості, постає як покровитель людей, що опікується їхніми долями, передбачає їх, заступається за них. У всіх Франкових працях Бог вербалізується як найвища сила. Він – адресат не лише віри, а й постійних звернень до Нього людей. Діалог пані Олімпії з графом: «– Ви б *богу* помолилися, щоб мене чимскорше забрав із сього світу. – Молюсь» [8, 144-342].

Концепт СЛОВО є рушійною силою, бо «споконвіку було слово» [4, 112]. Те, що сказане, те, що можна чути і те чим можна діяти. Бо слово – це інструмент сили. «Хто перший сказав *слово*, хто і яким способом виявив чуття, що запалило серця обоїх молодих людей?» [8, 144-342]. «Слово акумулює не лише конкретні уявлення, а й абстрактні, постаючи як духовна категорія, потужний засіб впливу. Отож концепт СЛОВО потребує вивчення, особливо на матеріалі творів письменників – сподвижників українського народу.» [7].

Концепт ДУША в мовному вираженні заданий українською мовою як його сакральна, так і несакральна частина ества людини. Насамперед концепт ДУША знаходить вираження у творі Івана Яковича на релігійну тематику. Душа, дух і дихання за етимологією є спорідненим значенням лат. «вітер, подих» і з грец. «видихаю, дму». Нестор, якому вже геть погано, який уже згорбився, зробився зовсім непривітний і неговіркий, перебуває в стані відчуття: «що він не вибігає з границь господарської ошадності, коли тим часом *душа* його чимраз глибше всисалася в нову страсть до складання і громадження грошей, а ум його, колись так ясний і бистрий, почав дрібніти і затісняватися під впливом тої нещасної страсті» [8, 144-342].

Концепт ЛЮДИ для Франка був найперше визначенням людей грамотних, які спроможні краще організовуватися, вчитися й використовувати навіть ті крихти прав і свобод, що забезпечувала їм держава. «Та проте важка душна атмосфера, що засіла над торецьким двором сього рана, швидко уділилася й *людям*. <...> Пані Олімпія хитким непевним кроком наблизилася до групи, що стояла в дверях помешкання о. Нестора, і не сміла ввійти досередини. *Люди* розступилися мовчки перед нею. Всі були бліді і перелякані» [8, 144-342]. Передусім Іван Франко презентує людей відповідальних.

Концепт ГРОШІ у мовній картині світу посідає пріоритетні позиції як носій значущих для особистості цінностей. Ставлення людини до такого концепту викриває її людські якості. На жаль, гроші – могутня сила, яка править усім світом. Грошова одиниця етимологічного визначення не має. Оскільки матеріальне благополуччя оманливе, то грошова одиниця заводить людей у гріх. Герой роману Гади́на не був злодієм дуже сміливої вдачі. Він був радше дрібним кишеньковим злодійчиком: «Йому вдалось кілька разів підстерегти о. Нестора, як той ховав по кілька або й кількадесят гульденів де-небудь у дупло дерева, між вулії або в шпару під стріхою, і потягти ті гроші» [8, 144-342].

Концепт ЛЮБИТИ містить у собі визначення основного закону Божого, повідомленого Ісусом Христом: «*Полюби* Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією думкою твоєю. Це є перша і найбільша заповідь. Друга ж подібна до неї: *люби* ближнього свого, як самого себе. На цих двох заповідях утверджується весь Закон і Пророки.» [6, 33]. Успадковано з церковно-слов'янської мови пов'язаного зі словом «любити». Хоча є очевидним запозиченням із польської мови «любо», яке й породило етимологію «любо, мило, приємно». Пан Калясантий дуже хотів знати чи Маланка добровільно прийшла, чи її сам панич сюди запровадив: « – Ну, скажи, ти його дуже *любиш*, га? Чи ти тільки так до нього прийшла, в гостину?» [8, 144-342].

Концепт ГРІХ формуює первинну норму морально-етичних настанов у соціальній та комунікативній поведінці людини. Концепт ГРІХ як факт загальнонаціонального ментального простору досліджено в українському мовознавстві фрагментарно. За своєю дефініцією означає порушення релігійно-моральних догм, настанов, біблійних законів. Етимологія неясна, лексема схожа з лит. «крутий, викривлений», «борг, вина» або ж близьке зі словом «пекти (про сумління)». На Галичині концепція ГРІХА західноєвропейська, за якою галузі філософії, теології, антропології формують поняттєвий складник цих концептів, що має універсальний характер, який ґрунтується на загальнолюдських базових цінностях. За аналізом словників знаходимо універб *grіx*, що є центром когнітивної мережі, ключовими словами лексичного значення якого чітко окреслено дві основні світоглядні парадигми – релігія і мораль. У них відбувається дія *порушення* і відхилення від норми / порядку, догми, настанови. Гапка, з переляком скрикнувши, заступалася за Деменюка: « – *Грїх* вам, ясна пані, і думати про таке. Деменюк – святий чоловік» [8, 144-342].

Концепт СУД можна простежити в усій творчості І. Франка. А саме в осмисленні ним ідеї верховенства права, прав людини та народу, нації та ідеї боротьби за право. Не мирився І. Франко з будь-якими формами насильства чи то над людиною, чи над нацією. За давнини судді сиділи і в судищі, судовищі, і в судовиську. Загальної етимології немає, здебільшого виводиться від понять «спільний розгляд, спільне судження, примирення». В «Основах суспільності» Нестор таке щодо «судів», «пересудів», «присудів» провадить: « – <...> Я не хочу несправедливо *судити* про Адася і бажаю йому всього доброго»; «Нестор, для котрого тема про кількість його грошей була, може, ще страшнішою від теми про смерть і страшний суд»; « – Ну, Деменюку! Грїх вам таке говорити! – відповів о. Нестор, хоча сам не менше Деменюка вірив у прочуття, сни і віщі знаки. – Не слід нам, грїшним, забігати наперед у божі *присуди*. Що бог пошле, то пошле, то мусимо витерпіти» [8, 144-342].

Підсумовуючи, зазначимо, що літературний дискурс Івана Франка в когнітивному та комунікативному аспектах – це феномен реалізації літературного конструкту творчості автора, його соціокультурного спрямування. Такий феномен виступає чинником комунікативно-рецептивного плану й увиразнює ті аспекти смислового поля, які є особливо актуальними в конкретній комунікативній ситуації. Отже, літературні дискурси володіють передусім силою слова та функціонують у різнохарактерних контекстах, формуючи при цьому власний когнітивно-комунікативний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Бук С. Частотний словник роману Івана Франка «Основи суспільності»: Інтерпретація твору крізь призму статистичної лексикографії. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 264 с.
3. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту // Культура народів Причорномор'я: Науч. журнал. Симферополь: Межвуз. центр «Крым», 2002. №32. С.27-30.
4. Іван Св. Ukrainian Bible. United Bible Societies, 1992. 296 с.
5. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2011.
6. Матвій Св. Ukrainian Bible. United Bible Societies, 1992. 296 с.
7. Федурко М. Вербалізація концепту слово в поезії Івана Франка. URL: www.dsru.edu.ua > wp-content/uploads/2016/04
8. Франко І.Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 19, 509 с.

REFERENCES

1. Batsevych F.S. *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky*. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2004. 344 s.
2. Buk S. *Chastotnyi slovnyk romanu Ivana Franka «Osnovy suspilnosti»: Interpretatsiia tvoriv kriz pryzmu statystychnoi leksykohrafi*. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2012. 264 s.
3. Holoborodko K.Yu. *Linhvistychnyi status kontseptu // Kultura narodiv Prychernomoria: Nauch. zhurnal. Symferopol: Mezhvuz. tsentr «Krim», 2002. № 32.*
4. Ivan Sv. *Ukrainian Bible. United Bible Societes*, 1992. 296 s. S. 112.
5. Martyniuk A.P. *Slovnyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoi linhvistyky*. Kharkiv : Khark. nats. un-t im. V.N. Karazina, 2011.
6. Mf. Sv. *Ukrainian Bible. United Bible Societes*, 1992. 296 s.
7. Fedurko M. *Verbalizatsiia kontseptu slovo v poezii Ivana Franka*. URL: www.dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/04
8. Franko I.Ya. *Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh*. Kyiv : Naukova dumka, 1976. T. 19, 509 s.

Moser M.

THE COGNITIVE AND COMMUNICATIVE ASPECTS OF IVAN FRANKO'S NOVEL «THE FOUNDATIONS OF COMMUNITY»

The article examines the cognitive and communicative nature of literary discourse based on the material of Ivan Franko's novel «The Foundations of Publicity». In this text, Franko uses literary and figurative approaches to reveal his view of the Polish gentry. Particularly, the author depicts the steady violation of the Ukrainians' rights in 19th-century Galicia. The elements of the hermeneutic triangle (author – text – reader) add structure to the literary discourse and exert strong impact on the reader.

The article focuses on Franko's skillful rendering of direct human communication. In his text, Franko refers to the so-called Kukizov crime: Maria Stshelecka, the owner of the village of Kukizov, together with her son Alexander, attempted to kill and rob the wealthy and greedy priest Jan Thórznicki in order to save their property.

All ruling elites, the court and the press supported the Stsheleckis, because they belonged to an ancient noble family. Despite all conclusive evidence of Stsheleckis' guilt, the court found them innocent. In his text, Franko harshly criticized the corrupt state of society.

Ivan Franko uses a number of lexical items that occur with varying frequency. We have indicated this frequency according to Solomiia Buk's study «Chastotnyi slovnyk romanu Ivana Franka "Osnovy suspilnosti"» («A Frequential Dictionary of Ivan Franko's Novel "The Foundations of Publicity"»).

We examine the concepts, cultural and mental linguistic items that structure the semantic space of Franko's text. The most important concepts encountered in the novel are: KNOWLEDGE, GOD, WORD, SOUL, PEOPLE, MONEY, LOVE, SIN, COURT, which occur with a quite high degree of frequency.

Keywords: discourse, cognitive linguistics, communicative linguistics, concept, power of words.

УДК 811.161.2'373:159.942]:821.161.2.0 (092)

Паршак К. Д.

РЕЙМСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню Реймського Євангелія як найдавнішої пам'ятки української мови та церковної книжності. Простежено історію дослідження найстаршого рукопису із середовища княжого скрипторію першої половини 11 століття в українському та зарубіжному мовознавстві.

Ключові слова: апостольські читання, апракос, Євангеліє, пам'ятка писемності, скрипторій.

Реймське Євангеліє є однією з оригінальних писемних пам'яток першої половини XI століття, яка нині зберігається у Франції (м. Реймс). Пергаментний рукопис складається з кириличної (16 аркушів) та глаголичної (31 аркуш) частин. Написана кириличним письмом, перша частина є уривком Місяцеслова списку Євангелія (частини Біблії, у якій уміщено легенди про життя та повчання Ісуса Христа та яка є основою християнської релігії), де вміщено читання з 27 жовтня до 9 березня. Беручи до уваги те, що в давнину рік починався з березневого рівнодення, учені роблять припущення про існування та подальшу втрату частини рукопису Євангелія із зазначенням важливих релігійних свят від квітня до вересня.